

A KELET NÉPE-VITA ÉS SZÉCHENYI POLITIKAI IRÁNYA

1. rész

A *Kelet Népe*-vita az 1840-es évek újszerű jelenségének tekinthető, amely maga is változásokat indított el. Szokatlan volt, hogy a vita széles nyilvánosság keretei között, részben politikai hírlap hasábjain zajlott, újszerűségére utal a megszólalók száma és mondanivalójuk politikai tartalma: Széchenyi és Kossuth mellett bekapcsolódott a vitába Eötvös József, Dessewffy Aurél, Fáy András, Hazay Gábor álnéven Vörösmarty Mihály, aztán még Pongrácz Lajos, Sasku Károly, Kuthy Lajos, Sztáray Albert.¹ A jelenséget a polémia egyik résztvevője, a koreszmék iránt nagy érzékenységgel rendelkező Eötvös József a politikai gondolkodás korszerű tagolódásának kibontakozásaként mutatta be, amikor azt írta politikai vitáiratában, hogy 1841-ben a „nemzeti haladás” fontos fordulópontra érkezett, „mellyen [...] több útnak kezdete öszpontosul”, s mindazoknak, akik ezt a pillanatot megértik, a „nyiló utak közt” választaniok kell. A *Kelet Népe*-vita résztvevőjeként Eötvös egyrészt utalt a reformgondolkodás évtizedes múltjára, benne a sok nehézségre és félmegoldásra: „sok régi gaz irtatott is ki néhány év óta: azon termés, mellyet helyébe várunk, sok helyett még elvetve sincs, s hol elvettetett is, még csak felette ritkán zöldellik napjainkban”. Majd ábrázolta az 1840-es évek elején feltűnő ideológiai-politikai vonulatok megjelenését, amikor már a reformok megvalósulásának irányait kell kimunkálni: a „vetésnek ideje s módja az, mi termésünkről határoz; – jaj nekünk ha a nemzet mezején elmulasztjuk a pillanatot, vagy magokat választunk, mellyeket földje el nem bír”.² Aztán felsorolta az irányzatformáló liberális szempontok számos elemét (például a politikai mozgalmakban a tömeg, illetve az egyén szerepét, valamint a politikai tagolódás megjelenését): „Ki a tömeget megindítá, az nem várhatja, hogy a haladás nyugodt leend, hogy egyes részei épen a mozgás által szétválni nem fognak, hogy nem lesznek sokan, kik cél, s irány nélkül, csak mintegy benső ösztöntől kényszerítve rohannak elő, átkozva, vagy megvetve mindenkit, ki határtalan futásokat követni nem akarja. – Minek kimondására az egyest nyugodt meggondolás, s belőle eredett erős meggyőződés bírta, az a népnél szevedélylyé válik; – amaz szeme előtt tartva célját de nem felejtve akadályait, nyugottan halad feléje; a tömeg csak kívánatait érezve, vakon rohan a nehéz pályán, – mi csoda, ha elválnak egymástól? – Egyesek ritkán, de nép majd nem soha sem ösméri ön erejét, s ha nemünk történetén végig megyünk, alig találunk nemzetet

¹ A magyar politikai gondolkodás 1840-es évek elején kibontakozó differenciálódását és korszerű ideológiai irányzatok megjelenését először Varga János mutatta be: *Keresztútjában a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és a középutas liberalizmus elválása 1841-42-ben*. 1983, Bp. – A *Kelet Népe*-vita egy-egy vonását ragadta meg: Balás-Piri Elemér: *A Széchenyi–Kossuth ellentét hírlapi vitájuk tükrében*. 1943, Kolozsvár; Gergely András: *Széchenyi István*. 2006, Pozsony; Lackó Mihály: *Széchenyi és Kossuth vitája*. 1977, Bp. – Legutóbb Széchenyi és Kossuth pályájának összehasonlítása: Fónagy Zoltán – Dobszay Tamás: *Széchenyi és Kossuth*. 2003, Bp.

² Eötvös József: *Kelet Népe és Pesti Hírlap*. Pest. 1841. 1-2.

s pillanatok, hol a sokaság vagy nem sejdítve hatalmát, vakon nem engedelmeskedett, vagy túl becsülve azt, korlátlan mindenhatóságáról nem álmodozott volna; – s hol a hatalmas, ki őket illy pillanatokban visszatarthatná; hol az, ki ha bár ő vezeté is a pályára, az egyszer megindult tömegnek elébe szabhatná lépteit? Halad tarthatatlanul a nagy test, s ki első mozdulatait okozá, többnyire nem tehet mást, mint félre lépni az útból, s azon egy meggyőződéssel vigasztalni lelkét, hogy utána mások jövendenek, kik helyét betöltik”. Utalt rá, hogy az említett szempontokhoz való viszonyulás a reformgondolkodást tovább tagolja, s bemutatja e tagolódás eszközeit, technikáját is: „Lehetnek, sőt vannak esetek, hol azon egy célét követők elválnak egymástól, s hol épen a haladás leghívebb barátjai mérsékletre intenek; csak az ok, melly őket e felszólalásra bírta, az idő, mellyben az történt, a mód mellyel azt tevék, teszi hibássá, vagy érdemmé tettöket; csak ez a pont, melly körül minden józan discussionnak forogni kell.”³

Ezeket túl Eötvös figyelme kiterjedt az irányzatok különbözőségét kifejező „nyelveinkre”, a politikai nyelvekre, külön is említette a differenciálódás ábrázolásának a nehézségeit, az alkalmas szavak, kifejezések kiválasztásának technikáját: „Tökéletlen nyelveinkben a szók száma meg nem felel a fogalmak különbségeinek; évről évre változik sokszor egy szónak az értelme, s nem kötelessége senkinek, azt, minek mások megváltoztatták értelmét, elfogadni, csak mert hasonlóan hangzik; s mert, például, egykor a szabadság barátjának nyilatkozott, azt pártolni, mi később annak nevezetik, s pártolni minden módot, melly annak elérésére ajánltatik, bár mennyire volna is meggyőződve hibásságáról.”⁴

A Kossuth szerkesztésében megjelenő *Pesti Hírlap* a létező fórumokkal szemben több tekintetben is alternatívát mutatott, s ezzel a ténnyel Széchenyi nagyon nehezen birkózott meg. Kossuth működését részben személye elleni támadásként értelmezte, ennél azonban sokkal fontosabb, hogy szinte azonnal megérezte a komoly politikai-ideológiai alternatíva színrelépését is, és feltűnő gyorsasággal, számos, nagyon eltérő minőségű hatalmi szinten (személyes – liberális és konzervatív – körökben csakúgy, mint a rendi és a birodalmi bürokrácia intézményeiben) igyekezett fellépni ellene. A *Pesti Hírlap*ra már megjelenése napján bizalmatlanul tekintett, nem sokkal később pedig naplójában saját fellépésének gondolatát rögzítette, melyről azonnal beszámolt másoknak is: „Átvillan rajtam az eszme, hogy szegüljek szembe Kossuthal. Pulszky nálunk eszik. Nyíltan szólok vele Kossuthról s Deákról.”⁵ Láttuk, hogy Eötvös sem fedi el a politikai tagolódás tényét, sőt a reformok tartalmát illetően kialakuló tagolódást természetesnek tekinti. Sőt az irányzatosodásról, az irányzatok tagolódásáról beszél, amikor arról ír, hogy Széchenyi csakúgy, mint a *Pesti Hírlap* „szinte a haladás zászlaja alatt küzd”.⁶

Széchenyi széles körből és nem csekély izgatottsággal igyekezett ügyének minél több támogatót megnyerni. A reformerek csoportjában az egyik tekintélyes személyiséget kereste meg, erről naplójában a következőket olvashat-

³ Uo. 3–5.

⁴ Uo. 4.

⁵ Széchenyi István: *Napló* (szerk. Oltványi Ambrus, előszó: Sótér István). 1978, Budapest, 930–931.

⁶ Eötvös J.: *Kelet Népe és a Pesti Hírlap*, i. m. 4–5.

juk: „Tegnap írtam Batthyány [Lajos]nak, hogy rendez *vous-t* kérjek tőle – Nyíltan szeretnék veled szólni Kossuth és társai dolgában. Az enyém kell hogy legyen, avagy ellenkezőleg állást foglalnia. [...] Batthyány eljött hozzám. Megnyertem! Istenem, az igazságos ügy végre mégis győz”.⁷ Deák számára levelet küldött, melyet Pulszky Ferenc kézbesített Kehidára. A konzervatívok oldalán szintén elismert személyiséget próbált megnyerni, akinek feléje irányuló gesztusát elégedetten nyugtázta: „*Desseffy Aurél – Melegen, igen barátian s fesztelenül egymással*”.⁸

Gátlásokat nem érezve folyamatosan tárgyalt a birodalmi igazgatási elit különböző rendű és rangú tagjaival. Többször felkereste a főherceg-nádort, egy alkalommal a *Pesti Hírlappal* szemben a cenzúra eszközeinek alkalmazására ösztönözte,⁹ máskor a nádortól jövet Havassal, a cenzúrai hivatal vezetőjével találkozott, akitől arról értesült, hogy Kossuth lapjából a hivatal „rengeteget töröltet”.¹⁰ Egészen mélyre ható taktikai részletekről tárgyalt Wirkner udvari tanácsossal, Metternich főkancellár bizalmasával, melyet naplójában így idézett vissza: „*Wirknernek egészen nyíltan szóltam Kossuthról. Ő: hamarosan eltiltatik. Én: ne tegyék, hagyja feltárnom a szentet*”.¹¹

S valóban, az informális tárgyalások mellett igen hamar, már február 6-án nyílt fellépésre szánta el magát, *Lélek harang* címmel (melyet később *A Kelet Népe*-re cserélt) könyv megírásába fogott a *Pesti Hírlap* ellen.¹² Munkáját intézmények segítették. Meglepő módon magától a nádortól érkezett információ Kossuth politikai filozófiai műveltségéről, hiszen Széchenyi megkapta tőle azoknak a könyveknek a listáját, melyeket börtönében Kossuth olvasott, ebből a meghökkenítő kapcsolati háló mellett Széchenyi szakszerű kutatási módszere is kitűnik (hogy a bírálat alá vetett személy olvasottságát is megvizsgálja!).¹³ Viszont a reformerek táborában egyre kevésbé övezte népszerűség működését, sőt fokozatosan növekedett azoknak a csoportja, akik kifejezetten kárhoztatták a *Pesti Hírlap* elleni agitációját, Eötvös levélben kérte, hogy ne írjon Kossuth ellen,¹⁴ Klauzál Gábor pedig szóban fogalmazott meg hasonló véleményt.¹⁵

Azonban Széchenyi nem hagyta magát eltántorítani, minden nehézség és gyöttrődés ellenére az írással gyorsan haladt előre, így május elején befejezte a munkáját.¹⁶ Művét két fogalom, *a nemzet és a szabadság* (más szóval hagyomány és reform) kapcsolatának a bemutatására építette fel. Azt igyekezett nagy meggyőződéssel bemutatni, hogy a megmutatkozó nehézségek ellenére egyik a másik nélkül nem létezhet. A „*magyarosodást, közcsinosodást s alkotmányunk tágash alapokra tételét*” együttesen nyilvánította a reformálás legfontosabb feladatának

⁷ Széchenyi I.: *Napló*, i. m. 931.

⁸ Uo. 933.

⁹ Uo. 933.

¹⁰ Uo. 934–935.

¹¹ Uo. 943–944.

¹² Uo. 933.

¹³ Uo. 935., 938. – Olyan jelentőséget tulajdonított az olvasmánylistának, hogy átvételét egymást követően kétszer is bejegyezte naplójába.

¹⁴ Uo. 939.

¹⁵ Uo. 944.

¹⁶ Uo. 935., 937., 942.

és módjának, mert – mint kifejtette – „a nemzetiség nélkül, melly a legalantabb állónak utolsó csepp vérének is egy nagy nemzeti érdekre hevíti, olvasztja egybe”, vagyis a korszerű szolidaritás tényezője, „alkotmányos lét nélkül viszont úgy nyomorog a nemzet, habár irigylésre méltólag hevül is itt ott nagy és kicsi, férfiú és hölgy a haza pusztja említésén, mint nyomorog a dicső lengyel, vajmi nemes sebektől vérző oroszlán.” Ugyanakkor már reformálási technikája tűnik ki abból, ahogy az előbbieket összekapcsolja a „hideg” „szám”-mal: „Meg kell, meg lehet menteni mind a kettőt. Felhevült vér, a legjobb akarat, a legszilárdabb elszántság erre azonban korántsem elég; itt egyedül hideg vér, és a csalhatatlan szám vezethet üdvös öbölbe. – Themistoclesként kell egyik szárnytul a másikhoz repülnünk, szembe tartva mindent, s ott vinni elő dalmi zászlónkat, hol legnagyobb a veszély.”¹⁷

Az új évtized nagyon fontos hozadéka tehát az ideológiai-politikai irányzatok (illetve azok egy-egy elemének, összefüggéseinek) megjelenése, mely különösen felkeltette Széchenyi figyelmét, s valójában ez bontakoztatott ki nyilvános diszkussziót. Érthető módon e politikai vitákban fontos helyet foglalt el a *reform* fogalma. A fogalom körülírása folyamatában Magyarországon már a 18-19. század fordulóján feltűnnek a nyugat-európai változásirányzatokat kifejező politikai nyelvek,¹⁸ az előző évtizedekből jól ismert politikai nyelvek számos eleme azonban ekkor még diffúz módon létezik, az elemek az 1840-es években viszont már nem külön-külön, hanem összefogottan, önálló rendszerként jelennek meg, így egyre inkább az elemeket egybefűző kapcsolatrendszernek van jelentősége, mely aztán a felépülő ideológiai-politikai irányzatok fogalmi alapját képezi.¹⁹

Széchenyi egyéni programjában, személyes rendszerében a kaszinók világa terjeszti a *csinosodást*, a haladáshoz szükséges műveltség elemeit, a változás (a reform) pedig tudományos alapokon, a *racionalitás* és a *fokozatosság* elvét követve valósul meg. A racionalitás a politikai gondolkodásban a 17. század óta különösen ismert, mint az „értelmezés művészete”, egy „biztos terv” a vizsgálódás módjára, mely feltűnő és jellemző módon a mérnök tudományát kívánja magára öltetni (a politikai mérnökségre utalnak a géppel kapcsolatos hasonlatok), és melyet nem egy társadalmi mozgalom irányja, hanem „az értelem értelmez”.²⁰ A racionális gondolkodást átfogó utópia irányítja, ám ez széles körben perfekcionizmussal is társul. Ez a felfogás elsősorban Bacon és Descartes nevéhez fűződik, ám az európai politikai gondolkodásban továbbhőmpölyög Locke-on át egészen Jeremy Benthamig, bár utóbbi esetében a túlzott racionalizmusnak a haszonelvűség szelleme határt szab.²¹ A politikai

¹⁷ Széchenyi I.: *A Kelet Népe*. Pozsony. 1841. 57.

¹⁸ Miskolczy Ambrus: *A felvilágosodás és a liberalizmus között. Folyamatosság vagy megszakítottág? Egy magyar történelemszövés anatómiája*. 2007, Bp.; Takáts József: *Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején*. In uő: *Ismerős idegen terep*. 2007, Bp., 171–201.

¹⁹ A fogalomtörténet fogalmáról: Reinhart Koselleck: *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. 2003, Bp., 121–145.

²⁰ Michael Oakeshott: *A politikai racionalizmus*. In uő: *Politikai racionalizmus* (szerk., bev.: Molnár Attila Károly). 2001, Bp., 126., 140.

²¹ Uo. 133–146.

közéletben azonban a racionális tervezés számos veszélyes következménnyel is járhat, *Michael Oakshott* az elvontságban mozgó programokra, illetve az elitizmusra utal.²² Értelmezése szerint a társadalmi szükségleteket nem „egy társadalmi mozgalom iránya minősít”, hanem „az értelem értelmez”.²³

Széchenyi is érzékelte ezeket a veszélyeket, ebben a tekintetben tájékozottsággal is rendelkezett, hiszen alaposan (két alkalommal is) átolvasta a „kísérleti filozófia” atyjaként emlegetett²⁴ Bacon *Organum Scientiarum*át,²⁵ mely a politikai igazságok feltárásának módszerét vizsgálta.²⁶ Bacon úgy vélekedett, hogy a tudomány valódi célja és hivatása valójában „az élet jobb berendezése és megismerése”, amely a természet törvényeinek alaposabb megértésén, vagyis valamiféle racionális viszonyuláson múlik.²⁷ Ezek után az sem okoz különösebb meglepetést, hogy mindaz, „ami nem akar igazodni a kiszámíthatóság és hasznosság mércéjéhez, gyanús a felvilágosodás számára”. Bacon racionalizmusa végül is olyan rendszer, amelyben jelentősége van az elemek egységesíthetőségének, vagyis az ő „posztulátuma, az *una scientia universalis* a kutatási területek minden pluralizmusa ellenére éppoly ellenséges az egységesíthetlennel szemben, miként a *leibnizi mathesis universalis* az ugrással szemben”, emellett felfogása szerint a megismerés folyamatának egymással kapcsolatban lévő lépcsői, fokozatai vannak, vagyis „a legmagasabb elvek és a megfigyelési tételek között az általánosság fokozatai révén egyértelmű logikai kapcsolatnak kell fennállnia.”²⁸ Kérdés, hogy mindezek ismeretében Széchenyi mindig elkerülhette-e az említett politikai tévedéseket.

A *Kelet Népe* bevezető fejezeteiben önmaga reformátori szerepét körülírja: a reformátor, ha sikert akar elérni, valódi célját nem tárhatja fel egészen, ezért az átalakulás tényezőit (a kormányt és a mágnásokat egyaránt) manipulálni („*utilisálni*”) igyekezett. A reformálás módszerének másik vonásáról, a *fokozatosság* elvéről 1841-ben (Kossuthék által kikényszerítetten) pedig a következőképpen elmélkedik: bárki, „*kérdem, mutatott-e volna legkisebb körülményméretet, legkisebb előrelátást – mellyekkel némileg birni szinte szerénység dicsekednem, ha módszeremet tiz, tizenöt évvel ezelőtt minden lépcső, minden hozzászoktatás nélkül egyszerre tárom fel?*”²⁹ Viszont mind számos kortárs (nemsokára látjuk majd, hogy Kossuth is), illetve a *Naplót* vizsgáló irodalomtörténészek is felfedezik Széchenyi e különös viszonyát a politika különféle tényezőihez, és véleményt alkotnak róla. Sőtér István például rögzíti Pulszky Ferenc felháborodását az ún. akadémiai beszéd meghallgatásakor, és felemlíti, hogy Széchenyi nem

²² Uo. 123–128., 133.

²³ Uo. 140.

²⁴ Max Horkheimer –Theodor W. Adorno: *A felvilágosodás fogalma*. In uők: *A felvilágosodás dialektikája*. 1990, Bp., 19.

²⁵ Széchenyi I.: *Napló*, i. m. 692.

²⁶ Francis Bacon: *Novum Organum*, Új Atlantisz, (ford. Csatlós János, illetve Sarkady János). 1995, Bp., 11., passim.

²⁷ M. Horkheimer –T. W. Adorno, i. m. 20–21.

²⁸ Uo. 22–23.

²⁹ Széchenyi I.: *A Kelet Népe*, i. m. 24.

tudja „utilisálni” a birodalom különféle tényezőit reformtervei ügyében, sőt azok őt használják fel törekvéseik igazolására.³⁰

Széchenyi a változás folyamatát, a reformot tehát meglehetősen bonyolult tervként, racionális rendszerként („józan systema”)³¹ képzelte el. Hasonlóan a tájékozódása homlokterében álló angol politikai gondolkodáshoz, ahol ropant fontos pillanatban, a hagyományelvűség és a változás elkülönítésekor kapott szerepet a *racionalitás*, az ésszerűség, miután annak segítségével valószínűsítették meg a történeti alkotmány felülbírálatát és megváltoztatását. Az angol jogrendszer megtestesítője, Thomas Hobbes³² alaposan körüljárta, értelmezte, átértelmezte a természetjogot, vizsgálta, sőt bírálta azt, mellyel aztán nagy hatást, szenvedélyes vitákat váltott ki, és így is beemelte az ésszerűség fogalomkészletét és változáselméletét az angol politikai filozófiai gondolkodásba.³³ A kiváló magyar jogtudós, Horváth Barna minderre utal, amikor az ész jelentőségét emeli ki Hobbes változással összefüggő jogelméletében: „Természetjogi törvényen (*lex naturalis*) olyan, az ész által diktált szabályt ért Hobbes, amely előírja, ami az élet fenntartására, és tiltja, ami annak ártalmára szolgál. Hangsúlyozza, hogy a természetjog forrása nem a közmegegyezés, hanem »az ész, amely nem kevésbé hozzátartozik az emberi természethez, mint az érzelmek«.” Tehát – folytatja tovább a magyar jogtudós – az angol jogelmélet reprezentánsa szerint általános az a felfogás: „Szokás és precedens nem játszik szerepet a természetjogban. Ami az ész ellenére van, az bármily számú ismétlődés precedens ellenére sem válik ésszerűvé.” Természetes ésszel mindenki egyenlően rendelkezik, amely azonban nem zár ki egy másik politikai technikát, a hatalom átadását – igaz korlátozott formában – egy szuverénnek.³⁴ Hobbes nézetei tökéletesen reprezentálják azt az angol politikai gondolkodásban általános tételt, hogy a történeti társadalmak normái többé nem érvényesek, így az ember a fizikai természet részének tekinthető, s ebben egyetlen specifikus adottsága létezik, a racionalitás, vagyis hogy kalkulálni képes.³⁵ Az ember közösségeiben azonban a természetben jelen lévő minden törvényszerűség nem működik, ugyanis a társadalomban a természet harmóniája mégsem létezik tökéletesen, sőt valóságos diszharmonikus vonások tűnnek fel, mint az „irigység, gyűlölség s végül hadiállapot”.³⁶ Összességében tehát úgy látszik, hogy Hobbes értelmezése a természetes észről a lockiánus racionalizmus és Hume hagyományelvűsége között helyezkedik el.³⁷

³⁰ Sötér István: *Előszó*, In *Napló*, i. m. 24., 27.

³¹ Széchenyi I.: *Hitel*. 1830, Pest. XI.

³² Hobbes gondolkodástörténeti jelentőségéről és módszeréről, konzervatív megközelítésben: Michael Oakeshott: *Bevezetés a Leviatánba*, illetve *Az erkölcsi élet Thomas Hobbes írásaiban*. In uő: *Politikai racionalizmus*. i. m. 287–388.

³³ Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. 2001, Bp., 141.; John G. A. Pocock: *Burke és az ősi alkotmány az eszmetörténet tükrében*. In szerk. és utószó Horkay Hörcher Ferenc: *A kora modern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe*. 1997, Pécs. 244–248., 251., 254–264.

³⁴ Horváth B., i. m. 139–140.

³⁵ Ludassy Mária: *Az angol morálfilozófia száz éve*. In *Utószó a Brit moralisták a XVIII. században* című kötethez. Bp., 1977. 780–782.

³⁶ Thomas Hobbes: *Leviatán*. 1970, Bp., 147.

³⁷ J. G. Pocock, i. m. 244., 248.

Az idők során aztán különös vonása alakult ki az angol politikai gondolkodásnak, amely sajátos hagyományelvűségként mutatkozott meg: a politikát nem régiségbúvárként intézték, hanem a szokást, a múltat az élő politikai gyakorlat szerves részének tekintve legitimnek fogták fel annak az élet törvényei szerinti megváltoztatását is. Ezzel együtt a 17. századi angol jogtudós, Edward Coke úgy vélte, hogy a filozófusi ész nem tudja a jogot teljes egészében rekonstruálni, így ezen a téren a politika célravezető útjának a folyamatos jogismeretet, a múltbeli döntések alapos feltárását tekintette.³⁸ Hobbes épp ezzel a politikáértelmezéssel szemben hivatkozott *Dialógus*ában a természetes észre, melynek a segítségével az egyén önállóan, bizonyos távolságot tartva a múlttól, képes saját viszonyait megérteni és befolyásolni.³⁹ A vita azonban láthatóan nem eredményezte valamely megközelítés egyértelmű győzelmét, sőt valószínűleg többen voltak azok, akik a hagyományelvű megközelítés és a racionalizmus egyeztetését tartották eredményre vezetőnek.

Mint például Edmund Burke, aki *Töprengések a francia forradalomról* című művében abból indult ki: „Valamennyi megújítás, amit ezideig végrehajtottunk, a múlt iránti tisztelet elvén alapult; remélem, sőt meggyőződésem, hogy mindazokat, amelyek a jövőben bekövetkezhetnek, gondosan a hasonló precedensre, az autoritásra és a történeti példára fogják alapozni.” Vagyis Burke állítása szerint általános nézet: „legszentebb jogaink és szabadságaink örökség gyanánt való felfogása”.⁴⁰ Burke tehát arra a fontos kérdésre kereste a választ: vajon a racionalizmus hulláma teljesen elmosta-e a hagyományelvűséget, és úgy tűnik, hogy válaszaiban a korabeli hagyományelvűség fogalomvilága egyértelműen jelen van, ugyanakkor ebben az összetett rendszerben számolni kell Hume filozófiájával csak úgy, mint általában a természetjoggal is.⁴¹ Az előbb felsoroltakat pedig rendszerében Széchenyi *A törvények szelleméről* című művét alkotó Montesquieu szociológiájával kombinálta, olyan kérdéskörökben, mint a sikeres politikai működés esélyei,⁴² de hétköznapi esettel kapcsolatban is, például amikor egy molnár törvényfelfogását mutatta be, ilyenkor hajlandó volt összevetni a „nemzet szellemét” a „törvények szellemével”,⁴³ de utazásai során többször szembenézhetett magának Montesquieu-nek szoborba öntött szellemével is.⁴⁴

Burke összetett rendszerét gyakorlatiasság hatotta át, amely „államtudományi” felfogásában világosan megmutatkozik: „Az állam felépítésének, illetve megújításának vagy megreformálásának tudományát, akárcsak bármely más kísérleti tudományt, nem szabad a priori módon tanítani. Nem is rövid tapasztalat az, amely erre a gyakorlati tudományra oktathatna; ugyanis az erkölcsi indítékok nem mindig

³⁸ Uo. 248.

³⁹ Uo. 249–251., illetve lásd M. Oakeshott Hobbes felfogását elemző, fentebb hivatkozott írásait.

⁴⁰ Edmund Burke: *Töprengések a francia forradalomról és bizonyos londoni társaságok ezen eseménnyel kapcsolatos tevékenységéről* (bevezetés és ford. Kontler László). 1990, Bp., 115–116. – A folytonosságról és a megszakítottságról szóló vitához lásd Thomas Paine véleményét Burke *Töprengések a francia forradalomról* című könyvéről. In *Az angolszász liberalizmus klasszikusai*, I. (szerk. Ludassy Mária). 1991, Bp., 16.

⁴¹ J. G. Pocock, i. m. 261.

⁴² Széchenyi I.: *Napló*, i. m. 333–334.

⁴³ Uo. 346–347.

⁴⁴ Uo. 373.

közvetlenek; [...] Mivel tehát maga a kormányzás tudománya ennyire gyakorlati jellegű, ilyen gyakorlati célokat szolgáló, s tapasztalatot igénylő dolog – nagyobb tapasztalatot, mint amekkorát egyetlen személy, legyen bármilyen eszes és figyelmes is, egy egész élet folyamán gyűjteni képes –, mindenkinek végtelen óvatossággal szabad csak arra vállalkoznia, hogy lebontson egy olyan épületet, amely hosszú időn át tűrhetően szolgálta a társadalom közös céljait, vagy hogy újjáépítse anélkül, hogy szeme előtt bizonyítottan hasznos példák és minták lebegnének.”⁴⁵ (Kiemelés az eredetiben) Burke e művében a változás irányait izgalmas elemzésekben tekintette át, amely joggal keltette fel Széchenyi érdeklődését, sőt ennek konkrét hatását sem lehet kétségbe vonni.

Az angol szellemi hatás részletes feltárása azonban nem áll rendelkezésünkre,⁴⁶ de mindenesetre tudjuk, hogy Széchenyi az angol politikai gondolkodásban a hagyományelvűség és a racionalitás kapcsolatáról kibontakozó és hosszadalmasan hömpölygő vitát jól ismerte. A reformgondolásainak kidolgozását megelőző évtizedben számos olvasmánya kapcsolta össze az említett vitával, sőt feltűnő átgondoltsággal vette sorra e diszkusszió fontosabb szereplőit: 1824-ben John Locke, David Hume műveinek megvételét tervezte,⁴⁷ 1831-ben elolvasta a vita egyik fontos tényezőjének, a neves jogásznak, Edward Coke-nak az életrajzát (a szellemi összefüggésekre utal, hogy ez idő tájt ugyancsak olvasta Bacon *Organum Scientiarium*át, illetve Arthur Young „politikai aritmetikáját, harmadízben”),⁴⁸ meglehetősen korán, 1821-ben e vita reprezentánsa, Edmund Burke egyik művének olvasásába (Friedrich Gentz fordításában) egészen „belefeledkezett”,⁴⁹ 1824-ben pedig ugyancsak ennek a vitának érveit parlamenti felszólalásaiban hasznosító William Pittet a korszak egyik „világalakító” tényezőjének nevezte (olyan különböző pozícióit elfoglaló, ám a változásokat határozottan előrelendítő személyiségek mellett, mint Napóleon, George Washington, Benjamin Franklin, Byron, Goethe, Simon Bolívar).⁵⁰ Így az eredmény sem kétséges, hogy ilyen módon, többek között a megismert szempontoknak a mérlegelésével indította el sikerrel a hazai reformgondolkodás folyamatát.⁵¹

(Folytatjuk)

⁴⁵ E. Burke, i. m. 149.

⁴⁶ Lásd Viszota Gyula bevezetőjét, in *Gróf Széchenyi István hírlapi vitája*, I. rész (1841–1843). 1927, Bp., III–CLXX

⁴⁷ Széchenyi I.: *Napló*, i. m. 348.

⁴⁸ Uo. 692.

⁴⁹ Uo. 212.; Így megalapozottnak tekinthető a hagyományelvűség és a reform összefüggéseit áttekinthető viták tényezőjeként számon tartott Burke egyértelmű hatása Széchenyi politikai gondolkodására. – Vö. azzal a véleménnyel, amely szerint viszont Széchenyi nem ismerte Burke munkásságát: Kontler L., *Bevezetés*. In E. Burke: *Töprengések a francia forradalomról*, i. m. 10–11., 79.

⁵⁰ Széchenyi I.: *Napló*, i. m. 347.

⁵¹ Lásd: Barta István: *Széchenyi és a magyar polgári reformmozgalom kibontakozása*. In *Történelmi Szemle*, 1960. 2-3.; Uő: *A magyar polgári reformmozgalom kezdeti szakaszának problémái*. In *Történelmi Szemle*, 1963. 3-4.; Uő: *Entstehung des Gedankens des Interessenvereinigung in der ungarischen bürgerlich-adligen Reformbewegung*. In *Nouvelles Études Historiques* I. Bp., 1965.